

УДК 373.37.001

Заєць Н. Ю.

СУЧАСНІ ПОГЛЯДИ НА РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ КЕРІВНИКІВ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

У статті розкрито сутність поняття «мобільність», «професійна «мобільність». Схарактеризовано погляди зарубіжних та вітчизняних науковців на структуру професійної мобільності. Здійснено аналіз значення розвитку професійної мобільності для керівника сучасної школи.

Ключові слова: мобільність, професійна мобільність, професійна мобільність керівника закладу освіти, нова українська школа, саморозвиток учасників навчально-виховного процесу.

Постановка проблеми. Завдання реформування освітньої системи України передбачає створення не лише нової школи як соціально-педагогічної системи в новому вимірі часу, але й як організації з принципово новою структурою, інноваційними технологіями управління, які орієнтують керівника закладу освіти на вибір стратегій, здатних забезпечити його діяльність в режимі динамічного розвитку.

Потреба у змінах змісту управлінської діяльності сучасного керівника закладу освіти зумовлена модернізованими функціями управління, запорукою яких є професійна мобільність.

Як свідчить аналіз наукових праць останніх років, питання професійної мобільності фахівців неодноразово ставали предметом наукового дослідження. Основою для дослідження феномену «професійної мобільності науковці» вважають праці П. Блау, Р. Бенедікс Е. Дюркгейма, С. Ліпсед, П. Сорокіна.

Мобільність як міждисциплінарне поняття досліджували О. Білик, С. Семеріков, А. Стрюк, М. Стрюк. Сутність поняття «професійна мобільність» розглядали О. Безпалько, Н. Головня, Р. Прима, Л. Сушенцева, І. Шпекторенко. Освітня мобільність висвітлена у дослідженнях С. Оксамитної, Д. Свириденко, Л. Фамілярської, Л. Хорунжої; трудова мобільність – В. Близнюк, В. Дружиніна, Н. Коваліско. Види мобільності розглядали Л. Горюнова, Ю. Дворецька, О. Демет'єва, О. Кіпіна, О. Симончук, Т. Фугелова та ін.

Проблему становлення та розвитку сучасного керівника закладу освіти розглядали вітчизняні науковці В. Бондар, Л. Даниленко, Г. Єльнікова, В. Маслов, В. Олійник, З. Рябова, Т. Сорочан, Г. Тимошко та ін.

Значення професійної мобільності для саморозвитку, самореалізації фахових компетентностей менеджера освіти в сучасних соціально-економічних умовах та недостатня розробленість науково-педагогічних аспектів розвитку професійної мобільності керівників закладів освіти визначили актуальність нашого дослідження «Розвиток професійної мобільності майбутніх керівників загальноосвітніх – навчальних закладів в умовах магістерської підготовки».

Враховуючи важливість та актуальність проблеми педагогічного дослідження, ми представили сучасні погляди зарубіжних та вітчизняних дослідників на розвиток професійної мобільності керівників нової української школи.

Мета статті полягає у позиціонуванні різновекторних поглядів науковців щодо розвитку професійної мобільності керівників закладів освіти та визначенні її основних компонентів.

Результати теоретичного дослідження. Виклики сьогодення вимагають від керівників закладів освіти відійти від традиційного управління, надаючи перевагу впровадженню інноваційних процесів в сучасній школі, тим самим формуючи нову школи України. «Нова українська школа – це наша спільна реформа, і тільки в співпраці ми можемо досягнути результатів. Саме керівники, насамперед директори шкіл, мають вести колектив до змін», – зазначив Павло Хобзей. Концепція Нової української школи, за умови її успішної реалізації, забезпечить докорінну зміну вітчизняної освітньої системи та максимально наблизить її до стандартів високорозвинених країн Європи.

Це в свою чергу сприятиме оновленню змісту управлінської діяльності, створивши ситуацію переосмислення ролі директора школи, актуалізує значення його професійного саморозвитку, а натомість розвиток професійної мобільності керівників нової генерації.

На нашу думку, перш ніж здійснювати характеристику сучасних наукових поглядів дослідників на розвиток професійної мобільності керівників нової української школи, необхідно усвідомити сутність поняття «мобільність», яке походить від латинського (*mobilis*), що означає рухливість; здатність до швидкого пересування або дії; зміни стану чи положення [7].

З метою більш детального дослідження поняття «мобільність» ми систематизували окремі погляди науковців на його трактування (табл. 1).

Таблиця 1

Зміст поняття «мобільність» у дослідженнях сучасних науковців

Автор	Зміст поняття
Ю. Калиновський	Інтегративна властивість, що формується і розвивається під час практичної, навчальної, соціальної і соціокультурної діяльності та надає можливість виконання поставлених перед індивідом завдань, що дозволяють реалізувати йому свої нахили, здібності, можливості.
Л. Лесохіна	Внутрішнє самовдосконалення особистості, що базується на стійких цінностях і потребі в саморозвитку – симптом внутрішньої свободи і розкріпачення особистості внутрішньо.
І. Лапіна	Інтегративна властивість особистості, яке забезпечує усвідомлене прагнення змінити оточуючий світ у відповідності з особистими цілями, цінностями, установками і прагненнями.
Н. Мурданян	Засіб адаптації працівників, що підвищує їх конкурентоздатність
А.Мудрик	Постійна потреба в новій інформації; як реакція на різноманіття стимуляторів, котрі має місто; як готовність до змін (місця роботи чи проживання, характеру відпочинку, соціальної групи, смаків, тощо.
Л. Сушенцева	Інтеграційна якість особистості, що характеризує її здатність швидко міняти свій статус або положення в соціальному, культурному чи професійному середовищі.

Як свідчать дані Таблиці 1, науковцями трактується «мобільність» по-перше, як соціальне переміщення, рух, перехід особистості з однієї соціальної групи в іншу; по-друге, як особистісна характеристика, що дозволяє оцінити і бути готовим змінити будь-яку життєву ситуацію в разі потреби.

На наш погляд, поняття «рухливість» може розглядатися як співзвучне з поняттям «мобільність», оскільки відображає необхідність підвищувати свій кваліфікаційний рівень та освоювати нові знання в межах своєї професії.

Узагальнюючи основні підходи щодо усвідомлення поняття «мобільність» в сучасному науковому дискурсі звернемося до позиції Л. Горюнової [2], яка розглядає мобільність як триплекс (латинське *triplex* – потрійний, складається з трьох самостійних частин), що розкриває універсальність цього інтегративного новоутворення, що позиціонується:

- як якість особистості (забезпечує внутрішній механізм розвитку;
- як діяльність спеціаліста, детерміновану швидкозмінними умовами середовища, професії, життя;
- як процес перетворення людиною самої себе, вирішення життєво важливих проблем та знаходження способів благополучного функціонування в професійному середовищі.

У сучасних наукових дослідженнях розглядаються різні види мобільності: академічна, культурна, професійна, соціальна, територіальна, трудова, особистісна інтелектуальна та ін. Ми зосереджуємо увагу на науково – педагогічних дослідженнях, у яких розкрито сутність поняття «професійної мобільності».

Останнім часом науковці все частіше звертаються до поняття «професійна мобільність», що свідчить про глибоку зацікавленість та бажання досліджувати його в різних векторах наукових розвідок.

У словнику «Професійна освіта» визначено професійну мобільність як «здатність швидко змінювати вид праці, переключатися на іншу діяльність у зв'язку із змінами техніки й технології виробництва».

Професійна мобільність виявляється у володінні системою узагальнених прийомів професійної праці та застосуванні їх для успішного виконання будь-якого завдання на суміжних за технологією ділянках виробництва. Передбачає високий ступінь розвитку узагальнених професійних знань, а також готовність до оперативного відбору й реалізації оптимальних способів виконання виробничо-технічних завдань» [11, с. 194].

М. Дяченко та Л. Кандибович професійну мобільність розглядають як готовність і здатність фахівця до оперативного відбору та реалізації оптимальних способів виконання різноманітних завдань у межах своєї професії, успішного “переключення” на іншу діяльність або зміни видів діяльності. Професійна мобільність, на їхню думку, передбачає також володіння системою узагальнених професійних прийомів і вміння ефективно їх використовувати для виконання будь-яких завдань у суміжних галузях. В умовах швидких змін техніки і технології виробництва професійна мобільність є важливим компонентом кваліфікаційної структури спеціаліста [5, с. 195-196].

Є. Іванченко, досліджуючи формування професійної мобільності майбутніх економістів у процесі навчання у вищих навчальних закладах, визначає професійну мобільність як «інтегровану якість особистості», що виявляється у здатності успішно «переключатись» на іншу діяльність або змінювати види діяльності, а також володінні високим рівнем узагальнених професійних знань, досвідом їх удосконалення та самостійного набуття [6, с. 54-55].

Р. Пріма, характеризуючи теоретико-методичні засади формування професійної мобільності майбутнього фахівця початкової освіти, розглядає професійну мобільність як «особистісно-професійну характеристику фахівця, важливу ознаку пізнавальної самостійності вчителя, що відображається у діяльності, спрямованій на розвиток інтелектуальної ініціативи вихованців» [10]. Дослідниця стверджує, що професійна мобільність є водночас передумовою і результатом вияву творчої індивідуальності фахівця.

У контексті нашого дослідження слушно вважаємо думку І. Бічаєвої та О. Царьової. У дослідженні «Розвиток професійної мобільності магістрантів в соціально-виховному процесі вищого навчального закладу» професійна мобільність ними розглядається, в першу чергу, як здатність до безперервного удосконалення професійної освіченості, що сприяє саморозвитку протягом всього життя. Ця здатність, на думку дослідників, складається з таких компонентів, як прагнення до самопізнання, самовизначення і самовдосконалення, тобто наявності індивідуальної вмотивованості, особистісної вибіркової цілеспрямованості до конкретного виду діяльності і можливості самоосвіти, яка забезпечується необхідним мінімумом фундаментальних знань і навичок творчої діяльності (інтелектуальної, професійної та ін.). Комплекс виділених якостей і характеристик спрямований на успішну самореалізацію особистості, що є важливою умовою побудови професійної кар'єри і кар'єрного зростання. [3].

Цінним для нашого дослідження вважаємо визначення, дане українським науковцем Л. Сушенцевою про те, що професійна мобільність педагога – це інтегрована якість особистості, що необхідна для її успішної життєдіяльності в умовах сучасного ринку праці. Вона виявляється у готовності та здатності до: швидкої зміни завдань і видів професійно-педагогічної діяльності, інтеграції змісту суміжних навчальних дисциплін, відповідної дидактичної обробки та майстерного викладу навчального матеріалу учням та студентам; продуктивного опанування суміжними навчальними курсами, відповідними спеціалізаціями в рамках спеціальності; творчої зміни стилю та змісту своєї діяльності у відповідності до нових наукових підходів та сучасних вимог; до планування та здійснення саморозвитку, попередження професійних деформацій та професійного вигорання [12].

Ми розділяємо думку О. Нікітіної щодо педагогічних умов формування професійної мобільності майбутнього педагога. Дослідниця зазначає, що професійна мобільність впливає на діяльність фахівця, сприяє зміні відносин до результатів своєї праці відповідно до вимог часу, самооцінки як фахівця і актуалізує процес перетворення людиною самої себе, оточуючого його професійного і життєвого середовища. Професійно-мобільний фахівець має більше шансів у подоланні будь-якого кризового стану у професійній діяльності і сферах економічного розвитку. Суб'єктивна раціональність такого спеціаліста дозволяє по-новому інтерпретувати ситуацію і організувати її на успішне досягнення цілей в залежності від своїх здібностей, від суспільних умов, від життєвих інтересів [8].

До структурних елементів професійної мобільності особистості науковці (зокрема Л. Амірова) включають низку обов'язкових компонентів:

- когнітивно-змістовий, що представлений досвідом особистості, системою знань, умінь і навичок діяльності (інтелектуальних, дослідницьких, пізнавальних, загально професіональних і спеціальних);
- компетентістний, що передбачає володіння способами вирішення професійних завдань шляхом актуалізації суб'єктом діяльності окреслених вище знань, умінь і навичок;
- рефлексивний, що демонструє наявність навиків інтроспекції, можливість і готовність усвідомлення педагогом своєї професійної діяльності і себе в ній з метою прогнозування, критичного аналізу, оцінки ефективності розвитку особистості;
- біопсихологічний, що включає темперамент, адаптаційні властивості особистості, мотиваційну готовність, креативність [1].

Спираючись на наукові дослідження, присвячені сутності професійної мобільності представників різних наукових галузей, доцільно, на нашу думку, до структури професійної мобільності директора школи включити такі компоненти:

- гносеологічний (система знань, інформаційні зв'язки і потоки в середині та ззовні професійної діяльності, необхідні професійно мобільному керівнику);
- праксеологічний (способи організації діяльності, в тому числі пізнавальної, які сприяють ефективності процесу професійної мобільності);
- особистісний (здатності та якості особистості необхідні професійно мобільному фахівцю).

Професійна мобільність фахівця в галузі освіти, на наше переконання, проявляється як в його здатності змінювати свою професію, фах, місце і напрям діяльності, так і в умінні приймати самостійно нестандартні рішення, спрямовані на підвищення рівня свого професіоналізму, здатності швидко орієнтуватися в новому освітньому, професійному, соціальному середовищі, протистояти будь-яким викликам сучасної історичної доби.

Описаний феномен як інтегративна якість особистості може розглядатися у двох проявах – як потенційна (приховані можливості) і актуальна мобільність [1].

Як стверджує академік Н. Ничкало, уміння протистояти новим викликам часу потребує прогностичності, інноваційності, високої професійності, глибокого усвідомлення процесів, що відбуваються у нашому суспільстві на початку XXI століття. Лише в системній діяльності, професійно-педагогічній взаємодії можна досягати високого рівня професійного становлення [9].

На наше глибоке переконання, вимоги до керівного складу освітніх закладів включають професійну мобільність, насамперед, керівника нової української школи.

Говорити про ступінь розвитку професійної мобільності керівника освітнього закладу ми можемо лише за умови реалізації його в професійній діяльності та усвідомлення її значення.

Значущість професійної мобільності у процесі саморозвитку особистості, на думку Н. Василенка, зумовлена декількома причинами, які умовно можна поділити на зовнішні та внутрішні.

Зовнішні причини визначаються змінами в середовищі життєдіяльності людини, які можуть мати глобальний та індивідуальний характер. Глобальні зміни викликані реструктуризацією економіки, а індивідуальні – зміною професії, робочого місця, статусу в організації в результаті різних причин (стан здоров'я, зміна місця мешкання тощо).

Внутрішні причини обумовлені індивідуальною спрямованістю особистості. З одного боку вони визначаються мотивацією успіху, яка викликає в особистості прагнення до вдосконалення професійних умінь та навичок, саморозвитку, кар'єрного зростання, а з іншого боку – пізнім професійним самовизначенням, що передбачає перехід до професії, яка значно відрізняється за профілем від одержаної раніше професійної освіти. Сучасна ситуація в суспільстві вимагає від людини здатності до саморозвитку як орієнтації на автономність, незалежність, опору на власні сили [4, с. 15].

Теоретичне узагальнення сучасних наукових поглядів щодо розвитку проблеми професійної мобільності дозволяє констатувати, що професійна мобільність керівника освітнього закладу є сукупністю таких якостей особистості, що проявляються:

- у вмінні успішно здійснювати свою професійну діяльність;
- у легкій інтеграції з одного виду діяльності до іншого;
- у системному оволодінні, удосконаленні і впровадженні професійних знань;
- у потребі в саморозвитку і самовдосконаленні, самореалізації;
- у прагненні до розширення горизонту професійного профілю;
- у вмінні бути потужним мотиваційним прикладом для професійного зростання інших.

Професійна мобільність керівника школи потребує врахування:

- прогнозування сфери діяльності;
- специфіки індивідуальних особливостей;
- суб'єктів педагогічного спілкування в різних соціальних групах (діти, батьки, педагоги, керівники);
- відповідних компетентностей і особистої життєвої позиції.

Потреба у розвитку професійної мобільності керівника нової української школи знайшла відображення у Законі «Про освіту», на засадах якого запроваджується інноваційна модель управління закладами освіти. Вона залежить від належного рівня академічної, фінансової, організаційної та кадрової діяльності керівників.

Безперечно, розвиток професійної мобільності керівника нової української школи сприяє удосконаленню його професійної діяльності.

Професійну діяльність керівника сучасної школи ми розглядаємо не крізь призму постійного вирішення поточних проблем, а як здатність створювати власний управлінський почерк, особливо у процесі прийняття управлінських рішень. В свою чергу, засоби саморозвитку і самовдосконалення сприяють формуванню професійної діяльності керівника.

Розвиток професійної мобільності керівника закладу освіти може здійснюватися за алгоритмом нашого педагогічного дослідження:

самоаналіз → планування → саморозвиток → самовдосконалення
 професійна мобільність → місія закладу освіти.

Основою інноваційних підходів до успішного розвитку мобільності керівника нової української школи є управлінські компетентності, партнерство у вирішенні управлінських проблем, структурованість співпраці всіх учасників навчально-виховного процесу, конкурентоспроможність, громадянська активність та комунікативна культура сучасного керівника української школи.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи вищесказане, можна зазначити, що в образі сучасного директора школи як менеджера освіти поступово формується образ лідера нового формату, робота якого полягає у створенні спільноти, яка навчається та формує ефективний стиль управління навчальним закладом. Професійний потенціал та професійна готовність до управлінської діяльності сприяють розвитку професійної мобільності керівника школи.

Керівник сучасної школи має бути переконаний в тому, що розвиток його професійної мобільності – це шлях до успіху, досягнення мети, підвищення ефективності управлінської діяльності.

Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо в описовому представленні організації розвитку професійної мобільності майбутніх керівників освітніх закладів в умовах магістерської підготовки.

Використані джерела

1. Амирова Л. А. Развитие профессиональной мобильности педагога в пространстве его личностной самореализации / Л. А. Амирова. – Уфа: Восточный университет, 2006. – 460 с.
2. Горюнова Л. В. Профессиональная мобильность специалиста как проблема развивающегося образования России : автореф. дис. на присв. науч. степ. доктора пед. наук : 13.00.08 / Л. В. Горюнова. – Ростов н/Д, 2006. – 23 с.
3. Бичаева И. Б. Развитие профессиональной мобильности магистрантов в социально-воспитательном процессе вуза / И. Б. Бичаева, О. С. Царева // Современные проблемы науки и образования. – 2015. – № 5.
4. Василенко Н. Формування професійної мобільності майбутніх соціальних працівників у процесі навчання у ВНЗ / Н. Василенко // Науковий вісник. – 2012. – Вип. 18. – С. 14 – 18.
5. Дьяченко М. И. Краткий психологический словарь : Личность образование, самообразование, профессия / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандилович / [упор М. Дьяченко и др.]. – Мн., 1998. – 215 с.
6. Иванченко С. А. Формування професійної мобільності майбутніх економістів у процесі навчання у вищих навчальних закладах : дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04 / С. А. Иванченко. – Одеса, 2005. – 266 с.
7. Куйбашев П. Сучасний словник іншомовних слів / П. Куйбашев. – К. : Довіра, 2006. – 789 с.
8. Никитина Е. А. Педагогические условия формирования профессиональной мобильности будущего педагога : дис... канд. пед. наук : 13.00.01 / Е. А. Никитина. – Иркутск, 2006. – 204 с.
9. Ничкало Н. Г. Трансформація професійно-технічної освіти України : [монографія] / Н. Г. Ничкало. – К. : Пед. думка, 2008. – 200 с.
10. Пріма Р. М. Теоретико-методичні засади формування професійної мобільності майбутнього фахівця початкової освіти : автореф. дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 / Р. М. Пріма. – Одеса, 2010. – 42 с.
11. Професійна освіта : словник: / [уклад. С. У. Гончаренко та ін.; за ред. Н. Г. Ничкало]. – К. : Вища школа, 2000. – 380 с.
12. Сушенцева Л. Л. Теоретико-методичні засади формування професійної мобільності майбутніх кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах : дис. ... доктора пед. наук: 13.00.04 / Сушенцева Лілія Леонідівна. – К., 2012. – 559 с.

Zayets N. Yu.

MODERN LOOK FOR DEVELOP PROFESSIONAL MOBILITY OF HEAD OF NEW UKRAINIAN SCHOOL

The article is devoted to analysis and generalization modern understanding of the concept «mobility» which is the basis for theoretical understanding of the concept of professional mobility.

The views of scientists on the concept of professional mobility and structural elements were described. It is emphasized that professional mobility is a specialist the field of education manifested how in his ability to change his profession, place and kind of kin of activity and in the ability to take on their own unusual solutions is aimed at raising the level of professionalism, the ability to quickly navigate the new educational, professional, social environment, to withstand any challenges.

Was determined the structure of directors professional mobility and determined and its significance for professional activity

On the basis of the research it was found that the mobility of the head of education institution is manifested in totality certain qualities of the personality and has certain peculiarities

Professional mobility of the school head is seen as the ability to create their own positive image especially in the process of making managerial decision. It was determined that means of self-development and self-improvement contribute to the formation of professional mobility of the head.

Key words: *mobility, professional mobility, professional mobility of head of the educational institution, a new Ukrainian school, self-development.*

Стаття надійшла до редакції 06.12.2017 р.